1.2.1

शैक्षिकनमनीयता

शमाजापेक्षनुगुणं सम्पूर्णानन्द संस्कृत विश्वविद्यालयस्य संसकृताधारितेष ु पाठ्यक्रमेषु/शास्त्राधारितेषु पाठ्यक्रमेषु च वैज्ञानिकतत्त्वम्, प्रायोगिक तत्त्वम् साहित्यतत्त्वम्, योगशास्त्र- प्राचीनाधुनिकगणित- प्रबन्धशास्त्र अर्थशास्त्र-आयुर्वेदसिद्धान्त पाराशराभिमतकृषि-वृक्षायुर्वेद-प्रभृतयःसमाकलिताःवर्तन्ते।

वेदवेदाङ्ग-दर्शन तन्त्र प्रभृतिषु समग्रपाठ्यक्मेषु ऋषयः वैज्ञानिकतत्वानि नियोजितवन्तःसन्ति।तानि खलुतत्त्वानि आधुनिककालेऽपि प्रासंत्रिकानि विधन्ते। सभग्रन्थायशास्त्रं भौतिक विज्ञानाश्रितं रसायन विज्ञानश्रितञ्च विधते। वेदेणपि प्राकृतिचिन्तन द्वाराविज्ञानरहस्योद्धाटनं प्रतिपदं समुयलभ्यते। वैदिकग्रन्थेषु प्रातिशाख्यशुल्बादि- गृहसूत्राणामध्ययनमात्रेण वैदिकसमाजस्थस्यसाहित्यस्य सभ्यग्रथा परिज्ञानं स्फुटीभवति। तथा च वैदिकसा हित्यानन्तर औषनिषत्काले किञ्चित्परिवर्तित साहित्यस्य परिज्ञानं समुपलम्यरे। ततः सूत्रकाले सूत्रात्मकरूपेण तत्कालीनाः विज्ञानवेत्तारः ऋषयः मुनयश्च साहित्यतत्वै सह वैज्ञानिकं प्रतिपादनं कृतवन्तः। सन्दर्भेजस्मिट वैदिककालसमारभ्य सूत्रकालपर्यन्तं गणित विधावैभस्य परिपोषणनपि संस्कृत विश्वविद्यालयचस्य पाठ्यक्रमे परिपाठ्यक्रमे। विशेषतः वेदवेदाङ्गसंकायान्तर्गते ज्योतिषविभागीय पाठ्यक्रमे पाठ्यते।

दर्शनशास्त्रे शास्त्रिस्तरआचार्यस्तरेषुपाठ्यक्रमेषु प्रायोगिकपद्धतेःअभिज्ञान वस्तुरूपस्थ परिचयार्थ उद्देश्य लक्षणपरीक्षा द्वारा संविहित विधते। तच्च विवरणंयम् ।

कक्षा - शास्त्रिप्रथमवर्षम् , पत्रम् –

विषय – न्यायवैशेषिकम् - ग्रन्थः न्यायसिद्धान्त मंजरी

अस्मिन् पाठ्यांशे वस्तुस्रूपाभिज्ञानाय त्रिविधा पद्धतिः प्रयोगिकरूपेण संपरीक्षयितुं शक्यते। तञ्च दर्शननिकाये विविधेषु पाठ्यक्रमेषु निम्नोक्ताः ग्रन्थाः वैज्ञानिकरूपेण तत्त्वानामालोचनाय संकलिताः सन्ति

	न्यायवैशेषिकम्	योगदर्शनम्	सांख्ययोग	थुलनात्मक धर्मदर्शनम्	वेदान्तः

वेदवेदाङ्गसंकाये वैज्ञानिकतत्त्वानां संघटनपूर्वक प्रौद्यौगिकविषयः ज्योतिविज्ञाने भूयांसो वर्तते, यथा

- वेद्यशालाप्रक्रियापरिशीलनं निर्माणं प्रयोगश्च
- अर्वाचीनयन्त्राणं ज्योतिषशास्त्रनिहित प्राचीन विद्यया क्रियान्वयनम् ।
- सैद्धान्तिकविषयाणामवबोधनाय यान्त्रिकमाध्यमेन गोलयन्त्रम्, घटीयन्त्रम्, शंकुयन्त्राणां प्रयोगः विधीयते।

- गणितीय विषयाणामवबोधने गणनायन्त्राणां प्रौद्यौगिको पकरणाञ्च अभिनिवेशः कृत विधते।
- वेदविभागे च प्रायोगिक-पद्धत्या यज्ञादीनां सम्पादनं किञ्च सम्पादितानां यागानां प्रौधौगिकीयमाध्येन संरक्षणं पश्चाच्च प्रयोगविधिव्यवहरणं विधीयते।
- वेद विभागे कुण्डमण्डयवेदिनां निर्माणम् जयोतिषे पञ्चाङ्गनिर्माणम् इत्येते पाठ्यक्रमस्म्बद्धाः प्रकल्पाः विश्वविद्यालये प्रचाल्यन्ते।
- साहित्यशास्त्रेऽपि पाठ्यक्रमेषूपनिबद्धानां काव्यानां विशिष्य नाटक-कथानक-आख्यानादीवां प्रौद्यौगिकसाहाय्येन मञ्चाभिनयनं छात्राणां प्रबोधने तेषां प्रायोगिकपक्षदृढीकरणे च महत्त्वपूर्णा भूमिकां निर्वहति।
- अभिनवसाहित्यानां विशैकविशशताब्धाः सभिवेश्च पाठ्यक्रमेषु स्नातकस्तरे स्नातकोत्तरेच कृतो विधते।
- योगशास्त्रे चव तेषां वैज्ञानिकपक्षावां प्रायोगिकपक्षाणं प्रदर्शनाय स्वतंत्रः योगतन्त्रागमः विभागः विधते। किञ्च सैद्धान्तिक प्रायोगिकयोः द्वयोरपि समन्वयः तस्मिन् पाठ्यक्रमे विधते। यथा
- कथ योगेन मानसिकी दृढता, शारीरिकी दक्षता च भवेत।
- रोगाणां निवृत्तये योगशास्त्रस्य प्रायोगिकंस्परूपम् ।
- योगदर्शनस्य विविधपक्षाणं प्रायोगिक विश्लेषण पाठ्यते।

वैकल्पिकविषयेषु प्रत्यक्षरूपेण विज्ञान विषयाः यथा गृहविज्ञानम् , पर्यावरणविज्ञानम् , भौतिकविज्ञानम् , रसायनविज्ञानम् , वनस्पतिविज्ञानञ्च विश्वविद्यालयस्य पाठ्यक्रमस्य महत्वपूर्णाः अंशाः सैद्धान्तिकप्रायोगिकरूपेण पाठ्यन्ते पठ्यन्ते च। पारिभाषिकविज्ञानेतराः समाजिकविज्ञज्ञनविषयः शास्त्रीयस्तरेषु वैकल्पिकरूपेण छात्राणां सर्वाङ्गीणविकासाय निबद्धाः सन्ति।

प्रबन्धार्थशास्त्रविषयाणां समावेशः विश्वविद्यालयस्य बधुविध पाठ्यक्रमेषु उद्धरणरूपेण अवापयन्ते। विशेषतः प्राचीनराजशास्त्रार्थशास्त्र विभागे मुख्यरूपेण प्रबन्धशास्त्रविषयाणां अर्थशास्त्र विष्ज्ञयाणां च प्राच्यनवीनोभयदिशा पाठ्यक्रमे अभिनिवेशः विद्यते। भारतस्य प्राचीनतक्ता आचार्येकौटिल्याचरणः तेषां अर्थशास्त्रसम्बद्धाः ग्रन्थाः अस्मिन् विभागे पाठ्यक्रमरूपेण पाठ्यन्ते। तत्र अर्थार्जनस्य, अर्थव्ययस्य, अर्थसंचयस्य च विविधाः पद्धतयः आधुनिकसन्दर्भेऽपि प्रासंगिकाः सन्ति ताः सर्वा पाठ्यक्रमस्य अंशाः वर्तन्ते। कौटिव्यार्थशास्त्रे नामके ग्रन्थे प्रबन्धशास्त्रस्य अर्थनीतेश्च व्यावहारिकी चर्चा समुपलभ्यते तेषां केचन अंशाः सर्वकार्यप्रकल्पेषु अपि अन्वीयन्ते।

अर्थार्जनं धर्मपूर्वकं करणीयं सहैव अथ संचयोदि इत्यं अर्थव्योऽपि एवंरीत्या अर्थशुचितापूर्वक अथ प्रबन्धन विद्यापि कौटिल्यशास्त्रे धर्मशास्त्रे साहित्यशास्त्रे च व्यापकरूपेण प्ररिलक्षते। अर्थं आर्जदित्वापि इदं मम न इति ध्येयवाक्यं विविधपाठ्यक्रमेषु छात्राणां आचारविकासाय निबद्धंविधते। प्रबन्धनशास्त्रेस्य वृते शास्त्रिस्तरेषु विविधपाठ्यक्रमेषु शास्त्रि- आचार्यस्तरेषु विधिषियाः पाठ्यक्रमस्य घटकरूपेण अध्याप्यन्ते। तत्र स्मृति ग्रन्थेक विशेषतः याज्ञवल्क्यस्मृतौ व्यवहाराहयाये याचिकायाः स्वरूपे कीदृक् ?

तन्त्र याचिकापरिपोषणविषयः खण्डन विधीयः सर्तेकरण निहिताः विधन्ते। समानस्वरूपयाचिका सन्दर्भे सभागते भिन्नपरिणामे न्यायाधीशेभ्य दण्डव्यवस्था पाठ्यक्रमस्य पाठ्योशः सन्ति।

स्नातकस्नातकोत्तरस्तरीयपाठ्यक्रमेषु विशेषतः साहित्य ग्रन्थेषु जीवनसंचालननियमाः वर्तन्ते। येषां साक्षात्सम्बध, आयुर्वेदेनास्ति। जागरणत् समारभ्य शयनपर्यन्त तथा च शयनाज्जागरणपर्यन्तं क्रियाकलापाः श्लोकमाध्यमेनावाप्यन्ते। दैनिकः अस्मिन् खलु विश्वविद्यालये एतत्सर्वसमीक्ष्य शास्त्रानुगुणं स्वास्थ्यकेन्द्रं योगसाधनाकेन्द्रम् , क्रीड़ागंण परिसरे विधन्ते।

यद्यपि संगणकः विज्ञानस्य विषयः तथापि प्राच्यविद्यारजु स्वीकृतेषु पाठ्यक्रयेषु संगणकविधा तिरोहिता विधते। विशेषतः व्याकरणशास्त्रे पाणिनेः प्रत्ययार्थव्यवस्था द्वारा संगणकप्रक्रियासंचालनं आधुनिकै संगणकविदृभिः क्रियते स्वीक्रियते च। इत्य संगणक प्रकियायाः आविर्भाव व्याकरणशास्त्रे निहितमस्ति। पाठ्यक्रत्रे अध्ययनाध्यापनक्रमे संगणकमाध्यमेन फलकप्रदर्शनद्वारा (PPT) संगणकीय अभिनिवेश, वर्तते/ सम्प्रति राष्ट्रीयशिक्षानीत्यनुसारं विश्वसविद्यालयीय परिषदा संगणक अनिवार्य तथा सन्निविष्टोऽस्ति/ किञ्च बीजवपनादारभ्य सस्यकर्त्तनं पर्यन्तं सहैव मृतिकाशेज्ञनकर्षणोपकरणादी विषयाः सैद्धान्तिकरूपेण प्रायोगिकरूपेण च ज्योतिषविषयान्तणे संहति संहिताग्रन्थेषु प्रकरणरूपेण पाठ्यन्ते।

विश्वविद्यालये शास्त्राधरितेषु शोधनिषयेषु व्यापकरूपेण योगशास्त्र-गणित विज्ञान-अर्थशास्त्र-प्रवन्धनशास्त्र- चिकित्साशास्त्र-आयुर्वेदशास्त्र-कृषिशास्त्रादीना- संगणकप्रक्रिया दीना विषयाः अनुसन्धेयाःभवन्ति/इत्थं शैक्षणिकनभनीयतायाः सर्वेऽपि पक्षाः पाठ्यक्रमे परिचालयन्ते।।